

निवेणी संगम

प्रयागला गंगा आणि यमुनेचा संगम आहे. तिथे दोन्ही नद्यांचे प्रवाह वेगवेगळ्या रंगांचे आहेत. त्या एकत्र येतात तिथेच तिसरी सरस्वती नदीही त्यांना येऊन मिळते. पण ती गुप्त असल्याने आपल्या डोळ्यांना दिसत नाही, असे सांगण्यात येते. कदाचित या दोघी बहिणींची एकमेकींना भेटण्याची ओढ आणि पुढे एकमेकींत पूर्णपणे मिसळून जाण्याची भावना म्हणजेच सरस्वतीचा प्रवाह असावा. एकदा संगम झाला म्हणजे दोन्ही नद्या इतक्या एकरूप होऊन जातात की ती एकच नदी बनते.

प्रत्येक नदी वेगवेगळ्या प्रदेशांतून वाहत येते. त्या त्या प्रदेशातल्या संस्कृतींचे सूक्ष्म विशेष ती आपल्यासोबत आणत असते. त्या दोन नद्यासारखाच त्या निरनिराळ्या अनेक संस्कृतींचा संगमसुद्धा त्या नद्यांबरोबरच होत असतो. पण त्या संस्कृतींनी एकमेकांत मिसळून जायचं नाकारलं तर त्या नद्यांच्या काठांवर आणि पात्रांतसुद्धा घनघोर रणसंग्राम घडतात. मग काही काळ त्या रक्तानं लाल होऊन वाहतात. त्या रक्तामध्ये या नद्यांचे अश्रूसुद्धा मिसळून जात असावेत. कारण समृद्धीचा मार्ग एकत्र राहण्यानेच सापडत असतो, हे स्वतःच्या उदाहरणाने पटवून देण्याचा त्यांचा एक प्रयत्न फसलेला असतो.

दोन विचारधारांचेही असेच असते. त्यांचा संगम होऊन त्या पुढे एकत्र वाहायला लागल्या म्हणजे ज्ञानभांडाराच्या साठ्यात भर पडत राहते. पण त्यांच्यामध्ये एकमेकाला समजून घेण्याचा तिसरा सरस्वतीसारखा गुप्त प्रवाह असावाच लागतो. नाहीतर परत रक्ताचे पाट वाहतातच.

विवाहाची वेदी ही सुद्धा दोन संस्कारधारांचं संगमतीर्थ आहे. त्या दोन धारा एकत्र येऊन नवी पिढी निर्माण करतात. आईकडचे आणि बापाकडचे असे दोन्ही संस्कार एकत्र येऊन मुलं वाढत असतात. नातेसंबंधांतल्या प्रेमाची सरस्वती या दोन संस्कार प्रवाहांना एकमेकांत मिसळून जायला मदत करीत असते. दोन घराण्यांचा संगम व्यवस्थित झाला तर दोन्हींची समृद्धी वाढते आणि त्याचा लाभ पुढच्या पिढीला अर्थातच भरपूर होतो.

क्रीडा क्षेत्रात आम्ही राज्य अजिंक्यपदाचे सामने घेतो. अटीतटीच्या स्पर्धा होऊन अंतिम विजेते ठरतात. बहुतेक वेळी या स्पर्धातूनच राज्याचा संघ निवडला जातो. मग एकमेकांविरुद्ध लढणारे खेळाडू एकाच संघातून राष्ट्रीय स्पर्धा खेळायला जातात. त्यांच्यामध्ये प्रतिस्पर्धी असल्याची भावना नाहीशी होऊन आपण एकाच संघाचे खेळाडू आहोत, ही भावना रुजावी लागते.

वैयक्तिक आकांक्षा आणि सांघिक विजयाचं ध्येय ही परस्परांना पूरक बनावी लागतात. असं झालं तरच तो संघ विजयी ठरतो. हीच गोष्ट आंतरराष्ट्रीय सामन्यांतसुद्धा पाहायला मिळते. समृद्धीच्या, यशाच्या वाटचालीसाठी एकमेकांचे स्पर्धक असूनसुद्धा आपण एकच आहोत, एकमेकांचे आहोत ही प्रेमाची भावना म्हणजे गुप्त सरस्वती असते. ती जिथे जिथे असेल, तो तो संगम हे एक पवित्र तीर्थच असते. अशा तीर्थाच्या दर्शनाने-स्नानाने आपल्यावरही त्या पावित्र्याचे संस्कार घडत असतात.

—भीष्मराज बाप
(‘मना सञ्जना’ या पुस्तकातून)